

Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства

АНОТАЦІЯ. Вивчено світовий досвід нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення економічної безпеки, який пов'язаний із становленням національних економічних інтересів і усвідомленням їх суспільством. Розроблено хронологічну інкорпорацію основних законодавчих актів у сфері забезпечення економічної безпеки. Побудовано стрічку часу «Історія становлення та розвитку безпекознавства», на якій відображено: наукові картини світу, системи світового устрою, війни, зміни технологічних укладів, моделі міжнародної безпеки, парадигми національної економічної безпеки, генезис категорії безпека, вчення про економічну безпеку, що дозволяє наочно представити фундаментальні події та архітектуру економічної безпеки на кожному етапі її історичного розвитку. Досліджено особливості формування інституціональної (законодавчої та організаційної) основи в Україні. Проаналізовано ендогенні та екзогенні фактори, які вплинули на трансформацію систем національної безпеки різних країн. Проведено компаративну оцінку ефективності діючих систем забезпечення національної безпеки держав.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Безпека, економічна безпека, безпекознавство, інституціонально-правова основа, міжнародне економічне право, законодавчі акти, міжнародні організації.

Вступ

У нову епоху геостратегічної реальності проблема безпеки викликає широкий резонанс і причина його появи є дуже транспарентною — експоненціальне зростання загроз людству та їх багатовекторність. Серед сучасних загроз можна виділити такі: дестабілізація системи міжнародних економічних відносин, високий ступінь невизначеності дій учасників економічного простору, дезінтеграційні тенденції, ескалація міжнародної напруги, перманентна поява глобальних і локальних криз, обмеженість світових ресурсів і їх дорожнеча. В останній час безпека держави, безпека підприємства та безпека особистості не розглядаються окремо — вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Якщо будь-яка об'єктивна чи суб'єктивна причина (наприклад, війна) представляє загрозу національній безпеці, то вона представляє загрозу і підприємству, і приватній особі. Все це обумовлює актуальність вивчення світового досвіду щодо розв'язання складних проблем забезпечення економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання та її інституціоналізацію (історичний процес переходу від явища, що є самокерованим і самоорганізованим до керованого і організованого). Так, міжнародні інститути управляють глобальною економіч-

¹Корчевська Лілія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Херсонського національного технічного університету. Сфера наукових інтересів: економічна безпека підприємства, європейська інтеграція, міжнародна економічна безпека. Електронна адреса: lilkor@mail.ru

ною безпекою і генерують міжнародне економічне право, яке є важливим средством її підтримки, а державні інститути управляють національною економічною безпекою і є головними ретрансляторами норм і законів, що її забезпечують.

Питання безпеки є старим як світ, ним переймалися ще в античний період древні філософи. Сьогодні безпека є міждисциплінарною категорією, що становить фундамент наукового напрямку — безпекознавства, яке отримало певну світоглядну перспективу та методологічний вигляд на початку 21 ст. Категоріально-оформлене визначення її дав у 2003 р. український науковець В. А. Ліпкан, який вважав, що безпекознавство є своєрідною матрицею наук і наукових напрямів про безпеку, суспільною міждисциплінарною наукою, у якій досліджуються загальні та специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу і розроблюються на підставі їхнього пізнання загальні теоретичні положення, які спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування².

Як беззаперечно наголошує українська вчена Г.В. Козаченко, сучасне безпекознавство є науковим напрямом, у якому надаються розуміння та пояснення безпеки (будь-якого суб'єкта — держави, регіону, підприємства, людини) в її минулому, сьогоденні і майбутньому, достовірно узагальнюються факти, знаходяться за випадковим необхідне, закономірне, за одиничним — загальне, і на цій основі здійснюється її забезпечення³.

Важливу роль у вивченні еволюції економічної безпеки та її міжнародних і правових аспектів відіграли праці вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Н. Агадулін⁴, О. Ганюшкіна⁵, А. Городецький⁶, І. Дахно⁷, Р. Купечки⁸, Л. Ліма⁹, Н. МакФарлейн¹⁰, В. Мар-

² Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. / Володимир Анатолійович Ліпкан. — К.: Європейський університет, 2003. — 208 с.

³ Козаченко Г.В. Економічна безпека як фундаментальна категорія безпекології / Г.В. Козаченко // Безпекознавство: теорія та практика: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. — 2013. — С. 17.

⁴ Агадуллин Н.Ф. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.01 — «Экономическая теория» / Агадуллин Наиль Фанилевич. — Уфа, 2007. — 156 с.

⁵ Ганюшкіна Е.Б. Формирование международного экономического порядка // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. — 2012. — № 1. — С. 10-33 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/o1710.html>.

⁶ Городецкий А.Е., Манаенков А.М. Оценка состояния экономической безопасности, тенденции и прогноз развития правоохранительных механизмов её обеспечения // Аудит и финансовый анализ. — 2004. — №4 — С. 24—33.

⁷ Дахно І.І. Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн.: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 304 с.

⁸ Kupiecki Robert. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/KUPIECKI_33-2015.pdf.

⁹ Lima, Laura. Worlding Brazil: Intellectuals, Identity and Security. — NY, 2015. — P. 179.

¹⁰ MacFarlane, Neil; Yuen FoongKhong (2006). Neil MacFarlane; Yuen FoongKhong, eds. Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project (illustrated ed.). Indiana University Press. ISBN 9780253218391. Retrieved 23 September 2010. — 368 p.

гасова¹¹, Дж. Най¹², Г. Пастернак-Таранущенко¹³, Р. Пост¹⁴, Р. Четвертаков¹⁵.

Аналіз робіт цих авторів показує, що дослідження генезису економічної безпеки вимагає вивчення різних наук — економічної історії, економічної географії, геоeкономіки, світової економіки, політології, психології, міжнародного економічного права, інституціональної економіки, конфліктології і теорії систем управління. Отже, міждисциплінарний характер проблеми безпеки та обсяг наявних напрацювань зумовили визнання безпекознавства теоретичною, епістемологічною галуззю знань. Однак, не можна стверджувати, що безпекознавство набуло іманентної теоретичної чистоти.

Метою дослідження є вивчення міжнародного досвіду становлення безпекознавства.

Предметом дослідження є теоретичні засади становлення безпекознавства як самостійного напрямку економічного дослідження.

Історична ретроспектива економічної безпеки

Нові виклики все більше стимулюють наукове мислення на пошук відповідей у сфері економічної безпеки. Використання методу єдності історичного та логічного дозволяє встановити сутність поняття «економічна безпека підприємства», але спочатку необхідно усвідомити, як і коли з'являється термін «економічна безпека» і як він з ускладненням економічних відносин набуває економічного забарвлення.

Цілісність і стабільність держави історично залежить не лише від ефективного функціонування тріади її основних систем: політичної, військової та економічної, а й від системи безпеки, яка поєднує міжнародні, регіональні, суспільні, державні інститути (організації, структури, органи) та суб'єкти господарювання, що захищають державу від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на основі розробки норм і законів з метою забезпечення життєво важливих інтересів громадян, а також виключення можливості нанесення збитку економіці. Метафорично безпеку держави можна порівняти з імунною системою організму. Так, здоров'я людини залежить не лише від злагодженої роботи дихальної, травної, сечостатевої та інших систем, а й

¹¹ Маргасова В.Г. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2011. — № 1 (9). — С. 53—61.

¹² Nye J.S. Collective Economic Security. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-2009), — Vol. 50. — No. 4 (Oct., 1974). — Pp. 584—598.

¹³ Пастернак-Таранущенко Г. Історія виникнення та розвитку науки про економічну безпеку держави // Экономическая безопасность [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://econbez.narod.ru/1security/2articles/10.htm>.

¹⁴ Post R. National Security and the amended Freedom of Information Act // *Yale law Journal*. — Vol. 85. — January, 1985.

¹⁵ Четвертаков Р.В. Развитие представлений о безопасности России (IX—XVII вв). [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_1/Save.htm.

від імунної системи, яка поєднує органи і клітини, що здатні виконувати захисні функції на основі постійно діючих і «аварійних» механізмів очищення організму, таких як кашель, чхання, блювота та діарея.

Економічний аспект безпеки тісно пов'язаний із торговельними відносинами, які простежуються впродовж усієї історії людства. Так, римський історик Флор (2 ст.) зазначав, що з припиненням торговельних відносин порушується союз людського роду¹⁶.

У часи Київської Русі (11 ст.) «Руська правда» Ярослава Мудрого стала першим кодексом законів. Наріжним каменем цього документу є особиста та майнова безпека, а саме збереження внутрішнього порядку в країні та захист власності заможних людей. Головною цінністю вважалася свобода.

Як стверджує російський історик Р.В. Четвертаков¹⁷, безпека у слов'янському суспільстві у 13 ст. пов'язана з двома аспектами: розвитком торгівлі (економічний аспект безпеки) і розширенням географічних територій (військово-політичний аспект безпеки), тобто першопрохідці шукали джерела сировини та ринки для постачання товарів із Європи.

Після загарбницьких посягань Золотої Орди безпека проявляється у цілісності та єдності держави. Багато вчених, у тому числі, російський академік А. Фоменко, зробили сенсаційний висновок, який ґрунтується на математичному аналізі рукописів: не було ніякого нашестя з території сучасної Монголії! А була громадянська війна на Русі, князі воювали один з одним. Ніяких представників монголоїдної раси, що прийшли на Русь, не існувало. Так, у війську були окремі татари, але не прибульці, це були мешканці Заволжя, що мешкали по сусідству з росіянами задовго до горезвісного «нашестя». Те, що прийнято називати «татаро-монгольським нашестям», насправді було боротьбою нащадків князя Всеволода зі своїми суперниками за одноосібну владу над Руссю, так зване «Велике Гніздо». Факт війни між князями загально визнаний, на жаль, Русь об'єдналася не відразу, і досить сильні правителі воювали між собою¹⁸. У 17 ст. безпека пов'язана з новими науково-прикладними, технічними та географічними відкриттями. Саме англійський учений Ф. Бекон обґрунтував важливість науки для забезпечення безпеки країни та суспільства.

У 1648 р. підписаний Вестфальський мир, який є результатом першого сучасного дипломатичного конгресу. Він став основою ново-

¹⁶ Дахно І.І. Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн. Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — С. 6.

¹⁷ Четвертаков Р.В. Развитие представлений о безопасности России (IX—XVII вв). [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_1/Save.htm.

¹⁸ Фоменко А. Монголо-татарское иго или Великий Тати Арий порядок? [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://informer.name/index.php/system/101-istoriya/nasledie/57-mongolo-tatarskoe-igo-ili-velikij-tati-arij-poryadok?showall=1&limitstart=>.

го міжнародного порядку в Європі, а філософія досягнення стійкого стану держави базувалася на концепції національної безпеки¹⁹.

Автором вивчено тексти важливих основних законів іноземних держав в епоху Відродження та Просвіти, які є основою нормативно-правової бази безпеки. Так, «Білль о правах» свідчить, що безпека народу залежить від визначення прав на Корону, а саме від визначеності у престолонаслідуванні²⁰. У «Декларації незалежності» затверджено тезис про неможливість безпечного розвитку нації без гарантій безпеки кожного окремого громадянина та наголошено на вільному виборі нового уряду, який забезпечить безпеку і добробут²¹. У «Декларації прав людини і громадянина» (1885 р.) зазначено: «Мета всякого політичного союзу — забезпечення природних і невід’ємних прав людини. Такі — свобода, власність, безпека і опір пригнобленню» (2 стаття)²². Пізніше у 1808 р. вступив у силу Французький торговельний кодекс, який сприяв уніфікації торговельного права європейських країн і наголосив на важливому його принципі — свободі.

Останній канцлер Російської імперії, князь А.М. Горчаков у 50–60-і рр. 19 ст. вперше запропонував поняття «інтереси Росії». У «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою»²³ згадується поняття «громадська безпека». У цьому документі наголошується про підсилену охорону, якщо є загроза злочинних посягань на існуючий державний устрій або безпеку приватних осіб і їх майно. У 1922 р. термін «громадська безпека» був закріплений у Кримінальному кодексі РРФСР²⁴. Глава 8 так і називалася: «Порушення правил, що охороняють народне здоров’я, громадську безпеку і порядок», хоча її визначення так і не надано.

У 1919–1920 рр. створено міжнародну організацію — Лігу Націй, яка заснована в результаті підписання Версальського мирного договору. Вже з 28 вересня 1934 р. по 23 лютого 1935 р. до Ліги Націй входило 58 країн-учасниць. Під час Першої світової війни цілі Ліги Націй включали: роззброєння, відвертання військових дій, забезпечення колективної безпеки, врегулювання суперечок між країнами

¹⁹ MacFarlane, Neil; Yuen FoongKhong (2006). Neil MacFarlane; Yuen FoongKhong, eds. Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project (illustrated ed.). Indiana University Press. ISBN 9780253218391. Retrieved 23 September 2010. — 368 p.

²⁰ Тексты важнейших основных законов иностранных государств. Ч. I. — М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1905. — С. 22 [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Страница:Тексты_важнейших_основных_законов_иностранных_государств_Ч_1.pdf/29.

²¹ Все о США [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://usa-info.com.ua/symbol/declaration.html>.

²² Тексты важнейших основных законов иностранных государств. Ч. I. — М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1905. — С. 27 [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Страница:Тексты_важнейших_основных_законов_иностранных_государств_Ч_1.pdf/29.

²³ Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье. — СПб., 1885. — Т. I. — № 350 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.runivers.ru/bookreader/book9995/#page/263/mode/1up>.

²⁴ Уголовный кодекс РСФСР 1922 года [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.gazeta-yurist.ru/new_paper/index.php?option=com_content&view=article&id=836:2012-11-14-07-46-46&catid=99:xxvek.

шляхом дипломатичних переговорів, а також поліпшення якості життя на планеті. Організація припинила своє існування у 1946 р. внаслідок нездатності запобігти Другій світовій війні.

Велика фінансова криза (1929–1933 рр.) охопила всю систему світових фінансових відносин, під час якої багато держав оголосили себе фінансовими банкрутами. Після чого перед 32-м президентом США Ф. Рузвельтом постала необхідність розробки заходів швидкого реагування на негативні фактори впливу світової економіки на національну, що сприяло створенню першого Федерального комітету з економічної безпеки.

У 1934 р. затверджено «Стратегію національної безпеки розширення та участі», де вперше введено поняття: «національна безпека — сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян»²⁵.

В епоху СРСР у 1934 р. введено термін «державна безпека» при утворенні в складі НКВД Головного управління державної безпеки. Так, у 1936 р. термін вже був офіційно включений у текст Конституції СРСР і почав вживатися у документах і актах органів радянської держави, у радянській правовій літературі. В СРСР ідеологія і законодавство тоталітарного суспільства виходили з примату інтересів держави над інтересами нації (державної безпеки над національною)²⁶.

Так, поняття «державна безпека» носило в радянський період характер певного ідеологічного кліше, що означало боротьбу з будь-якими проявами в особистому і громадському житті, які наносили або могли завдати збитку комуністичній ідеології і радянській державності²⁷. Пізніше пріоритети змінилися і на перший план вийшла цінність особистості та суспільства по відношенню до держави, що привело до втрати терміном як значення, так і назви.

У часи Другої світової війни головним засобом забезпечення інтересів держав була сила, тому політика та стратегія національної безпеки полягала у застосуванні жорстких військових заходів, а не у використанні «м'яких» політичних, економічних та інших дій. Як влучно відзначив К. Маркс, коли зустрічаються два рівних права, вирішує сила. Тобто якщо держава досягає рівня економічного потенціалу і військової потужності, який еквівалентний потенціалу і по-

²⁵ США. Економіка. Політика. Ідеологія: Стратегія національної безпеки США (перевод документа) // США ЕПІ. — 1994. — № 11. — С. 16.

²⁶ Агадуллин Н.Ф. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.01 — «Экономическая теория» / Агадуллин Наиль Фанилевич. — Уфа, 2007. — 156 с.

²⁷ Исмаилов Р.Ф., Сальников В.П., Степашин С.В. Экономическая безопасность России: концепция — правовые основы — политика: Монография. СПб. ун-т МВД России, Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности. — СПб.: Фонд «Университет», 2002.

тужності провідних держав світу, то вона вимагає для себе нового статусу і починає розподіл сфер світового впливу.

У післявоєнний час постала необхідність відновлення економіки. Безпека почала асоціюватися з уникненням війни. Адже після забезпечення свого суверенітету і незалежності, уряди всіх країн спрямували сили на внутрішні процеси, а саме на економічні, які відображають положення країни у світовому розподілі праці та віддзеркалюють загрози добробуту країни.

Знову постала необхідність створення такої міжнародної інституції, яка б забезпечила підтримку та зміцнення міжнародного миру та безпеки, розвитку співпраці між країнами. Такою інституцією стала Організація Об'єднаних Націй (ООН) 24 жовтня 1945 р., попередником якої була Ліга Націй. Її створення викликало багато розбіжностей між державами відносно компетентності ООН, а саме США пропонувало структуру, яка буде займатися крім політичних, ще й соціально-економічними проблемами, а СРСР наполягало на створенні структури, яка буде займатися лише політичними аспектами, тобто підтримкою мира та безпеки. Представники СРСР вважали, що міжнародне вирішення економічних питань суперечить принципам внутрішнього суверенітету та невтручання у внутрішні справи країни. Великобританія теж наполягала на обмеженому втручання міжурядової організації, посиляючись на несумісність з принципами ринкового лібералізму та недоторканності приватної власності. Тому у Статут ООН внесено компромісні положення, хоча її метою все ж таки є співпраця у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру (п. 3, стаття 1 Статуту ООН). Також створено Економічну і Соціальну Раду ООН (ЕКОСОП), яка є одним із головних органів ООН, що координує співпрацю в економічній і соціальній областях ООН і її спеціалізованих установ.

З метою створення умов стабільності та благополуччя, які необхідні для мирних і дружніх стосунків між націями, що ґрунтовані на повазі принципу рівноправності і самовизначення народів, ООН сприяє: підвищенню рівня життя, повній зайнятості населення та умовам економічного і соціального прогресу й розвитку; вирішенню міжнародних проблем в області економічній, соціальній, охорони здоров'я та подібних проблем; міжнародній співпраці в області культури і освіти (стаття 55 Статуту ООН). Таким чином, ООН забезпечує інституціональний процес узаконення колективних рішень щодо економічної безпеки.

Закріплення сучасного значення поняття «національна безпека» сталося вже після завершення Другої світової війни. Згідно з матеріалами слухань у сенаті США, у серпні 1945 р. військово-морський

міністр Дж. Форрестол заявив сенату: «Наша національна безпека може бути забезпечена в дуже широкому та всеосяжному сенсі. Я постійно і послідовно вживаю слово «безпека», а не «оборона». Дж. Форрестол, очевидно, пропонував нестандартне тлумачення цього поняття, оскільки йому довелося уточнити свою думку: «Питання національної безпеки — це не просто питання армії і флоту. Ми повинні враховувати увесь наш потенціал для ведення війни, наші шахти, промисловість, людські ресурси, науку та інші сфери діяльності, які складають звичайне цивільне життя»²⁸.

У 1947 р. створено Раду національної безпеки США і затверджено закон «Про національну безпеку»²⁹, в якому зазначається, що національна безпека є умовою функціонування держави і є результатом оборонних (захисних) заходів, які підвищують невразливість держави від загроз ззовні або зсередини у відкритій і підіривній формі. У документі не вживається поняття «економічна безпека», але особлива увага приділяється економічному аспекту проблеми. Одним із ключових положень закону, що визначає принциповий напрям регулювання громадських стосунків, є така норма: «Ми виходили з того, що грань між внутрішньою та зовнішньою політикою зникає. Ми повинні оживити економіку, щоб підтримувати збройні сили, ініціативи за кордоном і глобальний вплив. Ми повинні брати активну участь у міжнародних справах, щоб відкрити іноземні ринки і створити робочі місця для американців». У цій нормі визначено національні інтереси США і вказано ряд способів, які спрямовані на їх досягнення. Економічними цілями національної безпеки США є: 1) «пожвавлення економіки». Забезпечення безпеки США повинне сприяти зростанню економіки; 2) «участь у міжнародних справах» — необхідна умова підвищення економічного добробуту держави. Збільшення ресурсного потенціалу досягається за рахунок використання ресурсного потенціалу світової економіки. Засобом досягнення цих цілей є «відкриття іноземних ринків для американських товарів і послуг». Стратегія національної безпеки США оперує поняттями «цілі», «інтереси» і «загроза»³⁰.

У жовтні 1947 р. вперше в історії людства укладено багатосторонній торговельний договір — Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ)³¹ з метою пожвавлення міжнародної торгівлі, зниження мит-

²⁸ *Post R. National Security and the amended Freedom of Information Act // Yale law Journal. — Vol. 85. January. — 1985.*

²⁹ The National Archives Catalog. «National Security Act of 1947» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://research.archives.gov/id/299856>.

³⁰ *Стрельников К.А. Правовое регулирование обеспечения экономической безопасности в США // Военно-юридический журнал. — 2009. — № 4 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/m2346.html>.*

³¹ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264.

них тарифів і зняття обмежень в імпорті товарів, що сприятиме забезпеченню економічної безпеки країн.

У 50–60-і рр. розробка доктрини прем'єр-міністром Сігеру Ісиду заклала магістральний напрям післявоєнної політики національної безпеки Японії, що передбачала прискорений економічний розвиток, різке обмеження військових витрат і тісний союз із США. Це була доктрина економічного націоналізму (практичного націоналізму), основною метою якої був розвиток японської економіки під американською ядерною парасолькою³². Державна політика щодо забезпечення економічної безпеки розпочалася із закону «Про надзвичайні заходи в області економіки і фінансів». Для її втілення створено два спеціальних державних органів: бюро економічної стабілізації і комітет з регулювання цін. Склалися загальнодержавні плани в області виробництва і розподілу, контролювалося забезпечення підприємств сировиною, робочою силою, фінансами та інше. Держава допомагала приватним фірмам покращувати якість своєї продукції, підвищувати на світовому ринку її конкурентоспроможність. Це привело до збільшення потоку іноземної валюти, яка надходила до країни. У результаті впровадження заходів уряду сталося японське «економічне диво»³³.

У 1957 р. у Франції створено Генеральний секретаріат національної оборони, який займається питаннями економіки наряду з питаннями військової оборони, дипломатії, наукових і технічних досліджень

У цьому ж році підписаний Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства та Євроатома між такими країнами, як ФРН, Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами і Люксембургом про ліквідацію усіх перешкод на шляху вільного пересування людей, товарів, послуг і капіталу.

У 1964 р. на першій Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) проголошено «Принципи, що визначають міжнародні торгові відносини і торгову політику, сприяючі розвитку»³⁴. Тобто створено структуру у багатосторонньому ландшафті безпеки, яка покликана вирішувати питання торгівлі, фінансів, заборгованості, інвестицій, передачі технологій, що сприятиме прискоренню економічного розвитку, в першу чергу країн, що розвиваються.

У 1967 р. у Бразилії запропоновано ідею «колективної економічної безпеки», щоб виправдати відмову підписання Договору про нероз-

³² Доктрины и концепции национальной безопасности США, Франции и Японии. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2000/vestniksf117-05/vestniksf117-05030.htm#HL> 13.

³³ Кащенко С. Всеобщая история государства и права новейшего времени. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/katshenko/28.php.

³⁴ Final Act and Report of Proceedings of the United Nations Conference on trade and development [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://unctad.org/en/Docs/econf46d141vol1_en.pdf.

повсюдження ядерної зброї, і підписання замість його Договору Тлателолко, який зробив першими регіонами світу — Латинську Америку та Карибське море, де заборонена ядерна зброя і сприяв миру й міжнародній безпеці³⁵. Насправді, ідея є дуже вигідною для країн, що розвиваються і в ній мало чого є економічного. В офіційних документах термін «колективна економічна безпека» не задекларовано.

Як зазначає консультант ООН Дж. Най, у липні 1974 р. на 57 сесії Економічної та Соціальної Ради ООН у Женеві обговорювалося питання «колективної економічної безпеки». Його запропонували країни, що розвиваються, чинячи тиск і спираючись на Міжнародну стратегію розвитку на друге Десятиліття розвитку ООН³⁶. Звісно, більшість розвинених країн прийняли до уваги цю концепцію з великою пересторогою та скептицизмом, тому на основі цієї концепції не розроблено юридично обов'язкових норм, які гарантували б дотримання державами принципів нормальних для цивілізованого світу економічних взаємовідносин.

У 1973 р. створено офіційну організацію, яка стала важливим елементом сучасної архітектури європейської безпеки — Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), що включає 56 країн-учасниць, які розташовані в Європі, Центральній Азії та Північній Америці. Вона займається питаннями зменшення військового протистояння та укріпленням безпеки, у тому числі, й економічної.

З 1973 р. по 1975 р. проведено «Нараду з безпеки і співробітництва в Європі», яка названа згодом «Гельсінські угоди» (створено за ініціативою СРСР і соціалістичних держав Європи). У ході проведених форумів прийнято заходи щодо зміцнення економічної безпеки в Європі. Серед учасників налічувалося 33 європейських країн, США і Канади. Нарада проводилася в три етапи і завершилася підписанням «Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі»³⁷. У ньому висвітлено такі питання, як: співробітництво у сфері економіки, науки і техніки та навколишнього середовища, ділові контакти та можливості, економічна і комерційна інформація, маркетинг, промислове співробітництво, економічні та соціальні аспекти мігруючої робочої сили.

У 70–80-і рр. головним завданням міжнародної безпеки стає збереження військового балансу та забезпечення обопільної безпеки двох наддержав (США та СРСР). Це означає, що кожна країна прагне гарантувати безпеку в обмін на гарантування безпеки іншої країни, що створює напругу, але відповідає інтересам обох держав (тобто «я —

³⁵ Lima, Laura. *Worlding Brazil: Intellectuals, Identity and Security*. — NY, 2015. — P. 105.

³⁶ Nye J.S. *Collective Economic Security*. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-2009). — Vol. 50. — No. 4 (Oct., 1974) — P. 584.

³⁷ Final Act of Conference on security and co-operation in Europe [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.osce.org/mc/39501?download=true>.

існую, ти — існуєш»). У цьому полягає принципова відмінність цієї концепції від іншої, відповідно до якої кожний з полюсів прагне забезпечити власну безпеку за рахунок іншого (тобто «я — існую, ти — не існуєш»).

Проблемами економічної безпеки світ почав перейматися також через енергетичні кризи, що виникли після ультиматуму, який був пред'явлений країнами-постачальниками розвиненим країнам у 1973 р. Припинення постачання енергоносіїв стало причиною великих збитків і загальмувало розвиток економіки «сильних цього світу» (США, країн Європи та Японії). Це спонукало останніх до пошуків шляхів вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки з метою уникнення у подальших взаєминах між країнами застосування подібних дій та створення можливостей подолання їхніх наслідків. Справа у тому, що звичні військові погрози не спрацьовували: володарі родовищ попередили, що у разі військового втручання підпалять та підірвуть родовища. Це призвело б до всесвітньої екологічної катастрофи. Тому переважаючими стали економічні та політичні засоби впливу. До роботи були залучені провідні вчені світу, які й заклали підґрунтя нової науки про міжнародну економічну безпеку³⁸.

Індустріалізація та нерівність держав кинула виклик світовій спільності, що обумовило появу фундаментальних для міжнародного економічного права документів: у 1974 р. прийнято Генеральною Асамблеєю ООН — «Декларація про новий міжнародний економічний порядок»³⁹, «Хартія економічних прав та обов'язків держав»⁴⁰, «Програма дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку»⁴¹; у 1975 р. Конференцією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) прийнята «Лімська декларація про промисловий розвиток і співробітництво»⁴²; у 1979 р. Генеральною Асамблеєю ООН прийнята резолюція «Об'єднання і прогресивний розвиток принципів і норм міжнародного права, які стосуються правових аспектів нового міжнародного економічного порядку»⁴³.

³⁸ Пастернак-Таранущенко Г. Історія виникнення та розвитку науки про економічну безпеку держави // Экономическая безопасность [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://econbez.narod.ru/1security/2articles/10.htm>.

³⁹ Declaration on the Establishment of a New International Economic Order («Декларація про новий міжнародний економічний порядок») [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un-documents.net/s6r3201.htm>.

⁴⁰ Charter of Economic Rights and Duties of States [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un-documents.net/a29r3281.htm>.

⁴¹ Programme of Action on the Establishment of a New International Economic Order [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un-documents.net/s6r3202.htm>.

⁴² Lima Declaration and Plan of Action on industrial development and co-operation [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.gwb.com.au/gwb/news/lima/un.html>.

⁴³ Progressive development of the principles and norms of international law relating to the new international economic order [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un-documents.net/a41r73.htm>.

Концепція нового міжнародного економічного порядку спрямована на отримання країнами, що розвиваються (а їх більшість у складі ООН) особливих преференцій у сфері економіки, а саме установлення пільгових умов стосовно сировини, промислового експорту, кредитної і валютної систем; а також спонсорування передових технологій і обмеження діяльності ТНК. Декларація закликає розвинені країни йти на особливі поступки у всіх областях міжнародного економічного співробітництва на користь держав, що розвиваються, причому на принципах невзаємного режиму, тобто одновекторності.

Найважливішими міжнародно-правовими актами, що стосуються інституту міжнародної економічної безпеки, є: «Відмова від примусових економічних заходів» (резолуція IV сесії ЮНКТАД, 1983 р.); «Економічні заходи як засіб політичного та економічного примусу стосовно країн, що розвиваються» (резолуція 38-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1983 р.); «Про заходи зміцнення довіри в міжнародних економічних відносинах» (резолуція 39-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, 1984 р.)⁴⁴.

Всі вони обумовили появу у 1985 р. резолюції на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН, яка називалася «Міжнародна економічна безпека»⁴⁵. Поняття «міжнародна економічна безпека» тепер вже отримало офіційний статус, в якому засвідчено, що загальні зусилля щодо створення справедливих і взаємовигідних міжнародних економічних відносин сприяли би економічному добробуту кожної країни і встановленню нового міжнародного економічного порядку. Ця концепція має універсальний характер, яка базується на забезпеченні системи економічної безпеки для всіх держав однаково на партнерських умовах — і для розвинених країн, і для країн, що розвиваються. Але чіткого визначення економічної безпеки так і не надано і в резолюції на 42-й сесії Генеральної асамблеї ООН у 1987 р.

У 1982 р. представники Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості Японії виступили з докладом, в якому зазначалося, що «міжнародна економічна безпека — це такий стан економіки, при якому вона захищена економічними засобами від серйозних загроз, які виникають під впливом міжнародних факторів»⁴⁶.

В СРСР проблеми економічної безпеки розглядалися лише частково: по-перше, крізь призму виживання економіки країни в умовах воєнно-стратегічного протистояння соціалізму та імперіалізму, а по-друге, крізь призму зовнішньоторговельних стосунків та економічних злочинів.

⁴⁴ Дахно І.І. Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн. Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — С. 21.

⁴⁵ Резолюции, принятые по докладам Второго комитета [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/484/00/IMG/NR048400.pdf?OpenElement>.

⁴⁶ Economic Security of Japan. — Tokyo: MITI, 1982.

Після зникнення СРСР з політичної карти світу та зламу біполярної системи, США стали єдиною наддержавою. Радянський Союз наочно продемонстрував, що порушення оптимального співвідношення між витратами на зовнішню та внутрішню безпеку на користь першої, привело до краху.

На початку 1990-х рр. на перший план стали висуватися такі види безпеки, як економічна, фінансова, екологічна, інформаційна та інші. Основними загрозами виступили посилення економічної та науково-технічної конкуренції з боку розвинених держав, тому американська розвідка перенесла основний акцент у своїй діяльності з сфери військово-політичної до сфери глобального бізнесу.

У 1992 р. укладений «Договір про Європейський Союз»⁴⁷ або Маастрихтський договір, в якому вперше наголошено про відповідальність Європейського Союзу (ЄС) у сфері політики безпеки і можливості її спільного ведення. Серед основних принципів можна виділити: посилення безпеки ЄС; збереження світу і міжнародної безпеки; підвищення одноосібної ролі ЄС у визначенні єдиної зовнішньої політики.

При ЕКОСОП у 1992 р. створено Комісію із стійкого розвитку, яка розробила однойменну стратегію. Її основним напрямом є стійка економіка, яка не руйнує основні природні ресурси, розвивається шляхом пристосування до довкілля, використовує новітні наукові розробки та технічні інновації. Також одним із напрямів стратегії стійкого розвитку є викорінювання бідності, особливо в країнах, що розвиваються. Ця проблема тісно пов'язана з економічною безпекою, так як проблема убогості може викликати соціальну напруженість, підірвати економічний розвиток сусідніх країн, що вимушені приймати на своїй території людей, що рятуються від голоду та бідності⁴⁸.

У березні 1992 р. у Росії затверджено закон «Про безпеку»⁴⁹, в якому розглянуто взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх аспектів національної безпеки, без визначення її економічного аспекту. У 1996 р. Росія регламентує забезпечення економічної безпеки документом «Державна стратегія економічної безпеки Російської Федерації»⁵⁰, в якому основними розділами є: мета та об'єкти стратегії економічної безпеки, її загрози, критерії і параметри стану економіки, що відпові-

⁴⁷ The Treaty on European Union [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf.

⁴⁸ Ганюшкіна Е.Б. Формирование международного экономического порядка // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. — 2012. — № 1. — С. 10—33 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/o1710.html>.

⁴⁹ Закон РФ «О безопасности» от 5 марта 1992 г. № 2446-1 (с изменениями и дополнениями) // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. — 1992. — № 15. — Ст. 769.

⁵⁰ Закон РФ «О безопасности» от 5 марта 1992 г. № 2446-1 (с изменениями и дополнениями) // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. — 1992. — № 15. — Ст. 769.

дають вимогам економічної безпеки, заходи та механізми економічної політики, спрямовані на її забезпечення. У 1997 р. затверджено «Концепцію національної безпеки Російської Федерації»⁵¹, яка втратила чинність через затвердження у 2009 р. «Стратегії національної безпеки Росії»⁵². Вона присвячена «економічному росту» після світової фінансової кризи 2008 р., а також «укріпленню економічної безпеки через проведення активної державної антиінфляційної, валютної, курсової, грошово-кредитної, податково-бюджетної політики, що орієнтована на імпортозаміщення і підтримку реального сектору економіки».

1 липня 1992 р. в Україні створено Раду національної безпеки при Президентові України, а у 1993 р. опубліковано перші наукові праці з цієї проблематики. У січні 1997 р. підписано Постанову Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України»⁵³. Цим документом закладаються основи концептуалізації державної політики національної безпеки, що дозволило чітко окреслити суб'єктивні та об'єктивні відносини. У 2003 р. вона втратила чинність на підставі Закону «Про основи національної безпеки України»⁵⁴. Поняття «економічна безпека» не вживається, але входить до складу національної безпеки України, яка представляє собою рівень захищеності життєво-важливих інтересів, прав і свобод особи, життєво-важливих інтересів суспільства, держави та її довкілля від зовнішніх і внутрішніх загроз. У лютому 2007 р. затверджено «Стратегію національної безпеки України»⁵⁵. У листопаді 2008 р. вийшла Постанова «Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України»⁵⁶, де вперше у правовому документі згадується «економічна безпека», яка представляє собою стан захищеності суб'єктів господарювання від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих чинників, при якому забезпечується стійка реалізація основних господарських інтересів і цілей статутної

⁵¹ Концепція національної безпеки — це політичний документ, що викладає систему офіційних поглядів на місце і роль держави у сучасному світі, його національні цінності, інтереси та цілі, сили, засоби та способи попередження і відображення зовнішніх і внутрішніх загроз, а також на основи організації і принципи функціонування системи забезпечення національної безпеки; Концепция национальной безопасности Российской Федерации (утв. Указом Президента РФ от 17 декабря 1997 г. № 1300) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/snconold.htm>.

⁵² Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года от 12.05.2009 г. № 537 (ред. от 01.07.2014) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_87685/.

⁵³ Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>.

⁵⁴ Закон України «Про основи національної безпеки України» від 15.12.2005 р. № 3200-IV // ВВР України. — 2005. — № 14.

⁵⁵ Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

⁵⁶ Концепція економічної безпеки споживчої кооперації України від 12.11.2008 р. (постанова РАДИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СПІЛКИ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ (VI збори XIX скликання) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm.

діяльності. У травні 2014 р. запропоновано проект закону «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю»⁵⁷, де «економічна безпека» визначається як «стан економіки, при якому забезпечується стійке економічне зростання, ефективне задоволення економічних потреб, контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів, захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях. Економічна безпека є складовою частиною національної безпеки». Через жевріючі конфлікти та міжетнічну напруженість у травні 2015 р. ухвалено «Стратегію національної безпеки України»⁵⁸. Це є перший документ, який розроблено винятково з практичною метою комплексного захисту національної безпеки та територіальної цілісності України. Основними загрозами національній безпеці вважаються: агресивна політика Росії; неефективність системи забезпечення національної безпеки України; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; загрози енергетичній, інформаційній, екологічній і техногенній безпеці.

Що стосується економічної безпеки підприємства, то слід зазначити, що в багатьох організаціях існують служби внутрішнього аудиту, служби економічної безпеки підприємства. Вони можуть виконувати такі функції, як аналіз, контроль, моніторинг, координація різних підрозділів, прогнозування, силовий та інформаційний захист. Враховуючи актуальність забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України затвердило в Класифікаторі професій ДК 003:2010 (станом на 01.03.2015 р.)⁵⁹: № 1229.7 — «Керівник (директор, начальник та ін.) підрозділу (служби, управління, департаменту та ін.) з безпеки (фінансово-економічної, інформаційної)»; № 2414.2 — «Професіонал з фінансово-економічної безпеки», «Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки»; № 3411 — «Фахівець з фінансово-економічної безпеки». Однак, в Україні на сьогодні відсутні фундаментальні законодавчі розробки, що регулюють економічну безпеку підприємства. З існуючих законодавчих актів увага приділяється питанням банкрутства підприємств і антимонопольному регулюванню.

У листопаді 1992 р. у Польщі затверджено «Основи польської політики безпеки» та «Політика безпеки і оборонна стратегія республі-

⁵⁷ Проект Закону «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю» від 02.09.2014 р. № 1655-VII [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zn.ua/static/file/20140530/Proekt%20ZU_%20SFR_22.05.2014.pdf.

⁵⁸ Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

⁵⁹ Класифікатор професій (КП) станом на 01.03.2015 р. // «Бухгалтер 911» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/Spravochniki/KlassifikProfessiy.aspx>.

ки Польща»⁶⁰, у січні 2000 р. розроблено «Стратегію безпеки республіки Польща», а у 2003 р. «Стратегію національної безпеки республіки Польща»⁶¹, де не розглядається економічна безпека, а лише економічні загрози, окреслені у стратегії. Головними завданнями економічної безпеки є незалежність, суверенітет, територіальна цілісність, створення умов для економічного та суспільного розвитку. Стратегія охоплює комплекс питань національної безпеки і визначає оптимальні засоби використання для її потреб усіх ресурсів держави в оборонній, соціальній та економічній сферах. У жовтні 2014 року Рада Міністрів прийняла нову «Стратегію національної безпеки Республіки Польща», підготовлену міністерством національної оборони країни. У документі зазначено, що безпека Польщі залежить від її здатності ефективно реалізовувати національні інтереси та досягати стратегічних цілей у нинішніх і прогнозованих безпекових умовах, які будуть визначатися чотирма основними факторами: НАТО, Європейським Союзом, стратегічною присутністю США на континенті та відносинами з Росією. У Стратегії наголошується, що відновлення Росією позицій наддержави за рахунок її оточення та посилення конфронтаційної політики (про що свідчить конфлікт з Україною, включаючи анексію Криму) негативно відображається на стані безпеки в регіоні. Звісно, як член НАТО та Євросоюзу Республіка Польща розраховує на систему колективного захисту від можливих загроз, але в нинішніх умовах вона вирішила зміцнити власний оборонний потенціал та провести модернізацію Збройних сил (протягом 8 наступних років планується виділити на це близько 40 млрд дол. США)⁶².

Навесні 1994 р. у ФРН затверджено документ «Біла книга з питань політики безпеки Німеччини і майбутнього бундесверу», який спирався на оборонну доктрину. У 2006 р. його переглянуто та доповнено аспектами економічної безпеки, серед яких головними є вільна світова торгівля як основа добробуту країни, а також відвертання регіональних криз, що можуть стати загрозою безпеки ФРН. Стратегічне значення надається надійному постачанню країни енергоносіями. У 2002 р. розроблено «Національну стратегію стійкого розвитку»⁶³, де зазначається, що Німеччина повинна стати однією з провідних країн у плані ресурсоефективності економіки. Під стійкою економі-

⁶⁰ *Marcin Mróz*. Podstawowe problemy obronności Polski — dokument rządowy z 28 czerwca 1994 — w świetle polskiej doktryny obronnej. Informacja. Nr 246 Wrzesień 1994, s.1 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://biurosej.gov.pl/teksty_pdf_94/i-246.pdf.

⁶¹ *Kupiecki Robert*. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/KUPIECKI_33-2015.pdf.

⁶² *Паливода В.* Нова Стратегія національної безпеки Республіки Польща [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://portala4.pl.ua/suspilstvo/politics/4283-nova-stratehiiia-natsionalnoi-bezpeky-respubliki-polshcha>.

⁶³ 10 лет устойчивого развития «made in Germany». Национальная стратегия устойчивого развития [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/Nachhaltigkeit-wiederhergestellt/2012-06-01-kurzpapier-n-russisch.pdf?__blob=publicationFile.

кою мається на увазі адаптація до викликів нашого часу, використання економічних шансів і відповідальність підприємств й організацій за майбутнє. Поступово стає ясно: правильно зрозумілий стійкий розвиток є значною конкурентною перевагою.

У грудні 1995 р. у США президентом Дж. Бушем з метою вжиття відповідних заходів щодо забезпечення економічної безпеки був затверджений меморандум, в якому викладався основний зміст Національної програми забезпечення економічної безпеки. Результатом реалізації програми стало створення єдиної в масштабах країни і взаємопов'язаної в усіх її елементах системи економічної безпеки, яка спрямована на збереження лідерства США в технологічних областях і забезпечення економічних інтересів країни. Міжвідомчою робочою групою, в яку входили заступник міністра оборони, заступник директора ЦРУ, міністр енергетики, представники ФБР і АНБ, керівники провідних корпорацій, — «Дженерал електрик», «Боїнг», «ТРВ», визначено параметри загальної політики в області економічної безпеки і її сучасні критерії; розроблено механізм керівництва системою забезпечення економічної безпеки; запропоновані проекти нових інструкцій і директив; внесено зміни в систему підготовки і перепідготовки кадрів. Групою не лише виділено загрози економічній безпеці США, але і дана рекомендація випускати в якості допоміжного довідкового матеріалу єдиний «Каталог загроз економічній безпеці і їх оцінка»⁶⁴. У 1996 р. у США прийнято закон «Про економічну безпеку»⁶⁵, де вперше розглядалися проблеми економічного шпionaжу. Так, за оцінками управління по науці і техніці Білого дому, з 1992 року американський бізнес у результаті промислового шпигунства зазнає щорічні збитки в 100 млрд дол. А на економічну розвідку виділялося майже 40 % ресурсів розвідувального співтовариства країни (тобто всіх спецслужб США)⁶⁶. У 2004 р. Канадська служба безпеки об'явила головною загрозою економічній безпеці країни «економічний шпionaж». Національні збори Франції по фінансам, економіці і плануванню теж вважали, що захист комерційної і технічної інформації компаній є головним елементом економічної безпеки в епоху «інформаційного суспільства»⁶⁷.

⁶⁴ Городецкий А.Е., Манаенков А.М. Оценка состояния экономической безопасности, тенденции и прогноз развития правоохранительных механизмов её обеспечения // Аудит и финансовый анализ. — 2004. — №4 — С. 25.

⁶⁵ The Economic Security Act of 1996 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1557>.

⁶⁶ Городецкий А.Е., Манаенков А.М. Оценка состояния экономической безопасности, тенденции и прогноз развития правоохранительных механизмов её обеспечения // Аудит и финансовый анализ. — 2004. — №4. — С. 25—26.

⁶⁷ Фокин Н. И. Экономика: В начале было Слово [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://dictionary-economics.ru/word/Безопасность>.

У 2001 р. прийнято закон «Про економічну безпеку та відтворення»⁶⁸, який наголошує на пріоритетах економічного розвитку країни, протекціонізму та питаннях оптимізації оподаткування. У 2002 р. затверджено «Національну стратегію внутрішньої безпеки»⁶⁹. У лютому 2015 р. прийнято «Стратегію національної безпеки США»⁷⁰. До загроз національної безпеки віднесено: напад на територію США і об'єкти критичної інфраструктури, на американських громадян і представників країн-союзників за межами країни; глобальна економічна криза; застосування і поширення зброї масового ураження; епідемії інфекційних захворювань; негативні наслідки змін клімату; порушення функціонування світового енергетичного ринку; поширення насильства і злочинності з територій нестабільних країн. США виявили готовність брати участь у вихованні «майбутньої політичної і економічної еліти у всьому світі».

У 1997 р. прийнято Закон Китайської Народної Республіки (КНР) «Про державну оборону», Білу Книгу КНР «Державна оборона» (2000 р., 2002 р., 2004 р., 2006 р.). У 2008 р. китайський учений Джанг Енг⁷¹ дав визначення економічної безпеки: «Для країн, що розвиваються, таких як Китай, економічна безпека краще визначається як здатність забезпечувати поступове зростання життєвих стандартів усього населення через національний економічний розвиток при збереженні економічної незалежності. Іншими словами, в економічній безпеці є дві сторони «медалі»: конкурентоздатність і незалежний економічний суверенітет». На сьогоднішній день необхідно визнати світову економічну та політичну потужність Китаю, який претендує стати новим «центром впливу» завдяки використанню науково-технічного та промислового потенціалу. Дійсно, його успіх базується на двох складових — на економічній безпеці, а саме «економічній інтеграції з сусідами по регіону» та політичній безпеці, а саме «створення мирного оточення». Хоча, економічна безпека Китаю як окрема та цілісна проблематика у цій країні не формулюється як у концептуальних і стратегічних документах, так і у нормативно-правових актах. Вона розглядається лише як невід'ємна і найважливіша зі структурних складових національної безпеки Китаю та подається як окремі

⁶⁸ The Economic Security and Recovery Act of 2001 (Закон «Про економічну безпеку та відтворення 2001 р.») [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-bill/1791?q=%7B%22search%3A%5B%22The+economic+security+and+recovery+Act+of+2001%22%7D%7D>.

⁶⁹ Official website of the Department of Homeland Security. First National Strategy for Homeland Security [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.dhs.gov/publication/first-national-strategy-homeland-security>.

⁷⁰ National Security Strategy. February 2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.

⁷¹ Jiang Yong. Economic Security: Redressing Imbalance. [Text]. // China Security. — 2008. — Vol. 3, No 2. — P. 66-85.

аспекти щодо її забезпечення у законах. Сьогодні багато глобальних проблем безпеки не можуть бути вирішені без участі Китаю.

У 1998 р. Болгарією прийнято «Концепцію національної безпеки Республіки Болгарії»⁷², де розглядаються загрози безпеці: економічна та соціальна диференціація країн Європи, незакінченість процесу побудови Європейської безпеки, наявність економічної злочинності, застосування фінансово-економічних санкцій іншими державами, нестабільний стан економіки у країні та ін. Вона припинила свою чинність на підставі прийняття нової «Стратегії національної безпеки Республіки Болгарія»⁷³, де серед важливих інтересів зазначаються економічна, фінансова і соціальна стабільність та економічне процвітання.

У 1998 р. у Чехії прийнято «Конституційний закон про безпеку Чеської республіки»⁷⁴, пізніше затверджено «Стратегію безпеки Чеської республіки», в якій окреслено економічні положення формування довгострокової політики сприяння економічному розвитку країни, серед яких розвиток міжнародного співробітництва, зниження інфляції, боротьба з економічною злочинністю.

У 1999 р. у Румунії затверджено «Стратегію національної безпеки Румунії», яка спрямована на забезпечення сталого розвитку, демократії та стабільності у країні. Питання розв'язання проблем економічної безпеки стратегією визначені досить обмежено, але витікають із основних положень, національних інтересів і, головним чином, сконцентровані в основних напрямках забезпечення національної безпеки у фінансово-економічній сфері. Основними її напрямками є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій і підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики з європейським законодавством, вимогами та директивами Європейського союзу; приєднання Румунії до континентальних і трансконтинентальних транспортних комунікацій, створення інформаційної інфраструктури; ефективне управління трудовим потенціалом, необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості, особливо виробництва програмного забезпечення; підтримка належного рівня освіти і науки⁷⁵.

⁷² Концепция за национална сигурност на Република България [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bdi.mfa.government.bg/info/module%2004>.

⁷³ Стратегия за национална сигурност на Република България [Електронний ресурс] — Режим доступу: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/National security.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/National%20security.pdf).

⁷⁴ Ústavní zákon č. 110/1998 Sb. zedne 22. Dubna 1998 o bezpečnosti České republiky. Věstník Ministerstva obrany, částka 15. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2002. — s. 263—264.

⁷⁵ Маргасова В.Г. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2011. — № 1 (9). — С. 56.

У 2001 р. у Білорусі затверджено «Концепцію національної безпеки Республіки Білорусь»⁷⁶, яка втратила свою силу через її оновлення у 2010 р. У Концепції дано визначення: «економічна безпека — стан економіки, при якому гарантовано забезпечується захищеність національних інтересів Республіки Білорусь від внутрішніх і зовнішніх загроз». Розглянуто основні національні інтереси в економічній сфері, внутрішні й зовнішні джерела загроз національній безпеці в економічній сфері та умови їх нейтралізації, детально описано основні напрямки збалансованості розвитку економіки.

Сьогодні система економічної безпеки розвивається в рамках Європейської економічної комісії ЕКОСОП і ОБСЄ, в їх рамках, починаючи з 2003 р., спільно приймаються документи, які складають «економічний та екологічний вимір безпеки». Через Бюро координатора ОБСЄ в області економіки і довілля передбачається систематизувати та відстежувати інформацію про економічні та екологічні виклики і загрози безпеки та стабільності в регіоні ОБСЄ⁷⁷.

Законодавче підґрунтя забезпечення економічної безпеки

Хронологічну інкорпорацію основних законодавчих актів у сфері забезпечення економічної безпеки подано в табл. 1.

Таблиця 1

ХРОНОЛОГІЧНА ІНКОРПОРАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Дата підписання	Територія дії	Нормативно-правовий документ
1	2	3
11 ст.	Київська Русь	Кодекс законів «Руська правда»
16 грудня 1689 р.	Англія	«Біль о правах»
4 липня 1776 р.	США	«Декларація незалежності»
26 серпня 1789 р.	Франція	«Декларація прав людини і громадянина»
14 серпня 1881 р.	Царська Росія	«Положення про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою»
28 червня 1919 р.	5 країн-учасниць	Версальський мирний договір і створення Ліги Націй

⁷⁶ Концепция национальной безопасности Республики Беларусь от 9 ноября 2010 г. №575. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=14961>.

⁷⁷ Ганюшкіна Е.Б. Формирование международного экономического порядка // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. — 2012. — № 1. — С. 10—33 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/o1710.html>.

Продовження табл. 1

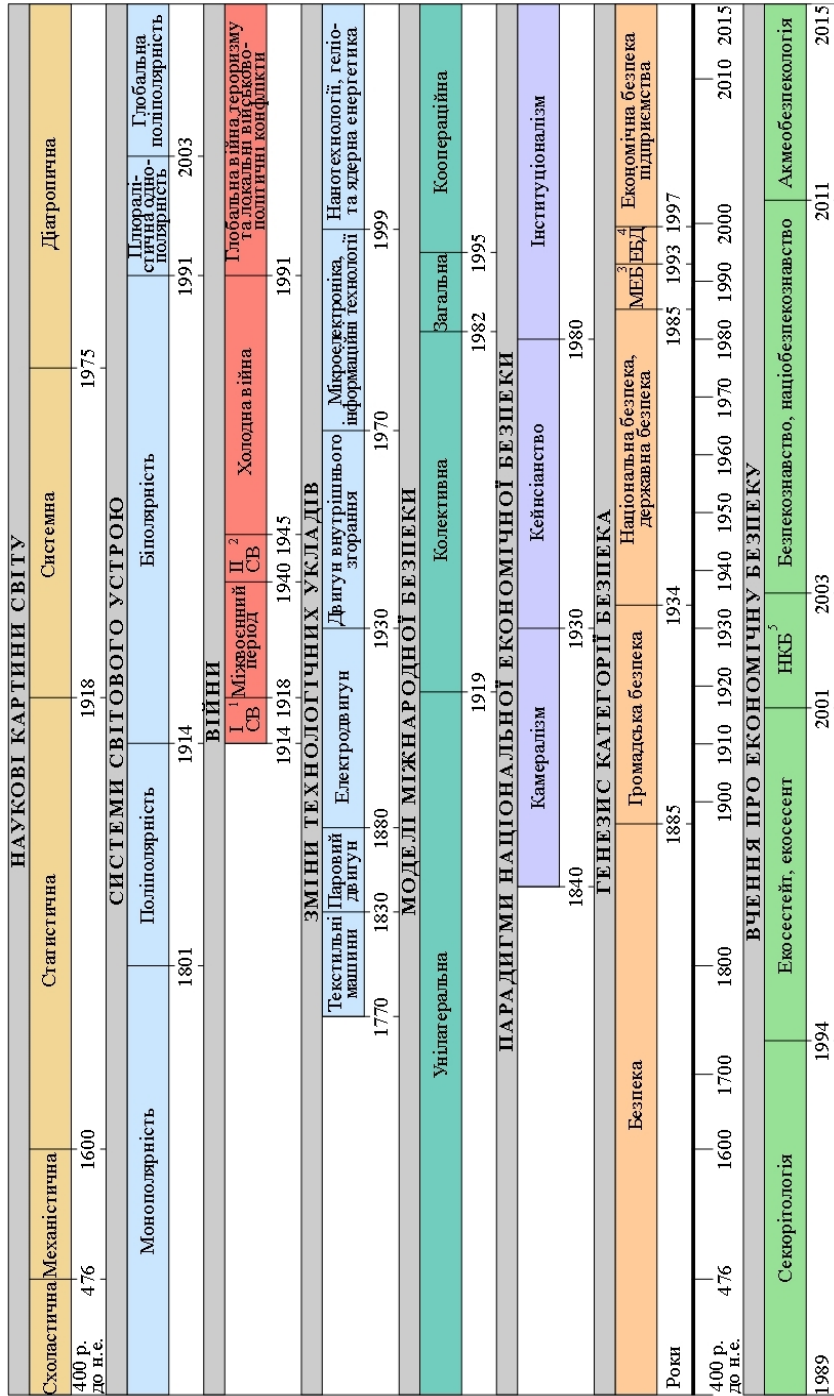
Дата підписання	Територія дії	Нормативно-правовий документ
29 червня 1934 р.	США	«Стратегія національної безпеки розширення та участі»
16 лютого 1946 р.	Японія	Закон «Про надзвичайні заходи в області економіки і фінансів»
26 липня 1947 р.	США	Закон «Про національну безпеку»
30 жовтня 1947 р.	32 країни-учасниці	«Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ)»
25 березня 1957 р.	6 країн-учасниць	Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства та Євроатома
15 червня 1964 р.	Країни – члени ООН	Заключний акт Женевської конференції «Принципи, що визначають міжнародні торгові відносини і торгову політику, сприяючі розвитку»
1 травня 1974 р.	Країни – члени ООН	«Декларація про новий міжнародний економічний порядок» (резольція 7-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН)
12 грудня 1974 р.	Країни – члени ООН	«Хартія економічних прав та обов'язків держав» (резольція 29-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН)
1 серпня 1975 р.	33 країни-учасниці	«Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі»
17 грудня 1985 р.	Країни – члени ООН	«Міжнародна економічна безпека» (резольція 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН)
11 грудня 1987 р.	Країни – члени ООН	«Міжнародна економічна безпека» (резольція 42-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН)
7 лютого 1992 р.	12 країн-учасниць	Маастрихтський договір або «Договір про Європейський Союз»
5 березня 1992 р.	Росія	Закон «Про безпеку»
2 листопада 1992 р.	Польща	Закон «Основи польської політики безпеки», Закон «Політика безпеки і оборонна стратегія республіки Польща»
15 квітня 1994 р.	Німеччина	«Біла книга з питань політики безпеки Німеччини і майбутнього бундесверу»
1 лютого 1996 р.	США	Закон «Про економічну безпеку»
29 квітня 1996 р.	Росія	«Державна стратегія економічної безпеки Російської Федерації»
16 січня 1997 р.	Україна	«Концепція (основи державної політики) національної безпеки України»

Закінчення табл. 1

Дата підписання	Територія дії	Нормативно-правовий документ
1 березня 1997 р.	Китай	Закон «Про державну оборону КНР»
17 грудня 1997 р.	Росія	«Концепція національної безпеки Російської Федерації»
16 квітня 1998 р.	Болгарія	«Концепція національної безпеки Республіки Болгарія»
13 грудня 1998 р.	Чехія	«Конституційний закон про безпеку Чеської республіки»
18 червня 1999 р.	Румунія	«Стратегія національної безпеки Румунії»
19 листопада 1999 р.	54 країни-учасниці	«Хартія європейської безпеки»
4 січня 2000 р.	Польща	«Стратегія безпеки республіки Польща»
10 грудня 2001 р.	США	Закон «Про економічну безпеку та відтворення»
17 липня 2001 р.	Білорусь	«Концепція національної безпеки Республіки Білорусь»
16 липня 2002 р.	США	«Національна стратегія внутрішньої безпеки»
19 червня 2003 р.	Україна	Закон «Про основи національної безпеки України»
12 лютого 2007 р.	Україна	«Стратегія національної безпеки України»
12 листопада 2008 р.	Україна	«Концепція економічної безпеки споживчої кооперації України»
12 травня 2009 р.	Росія	«Стратегія національної безпеки Росії»
9 листопада 2010 р.	Білорусь	«Концепція національної безпеки Республіки Білорусь»
8 березня 2011 р.	Болгарія	«Стратегія національної безпеки Республіки Болгарія»
21 жовтня 2014 р.	Польща	«Стратегія національної безпеки Республіки Польща»
6 лютого 2015 р.	США	«Стратегія національної безпеки США»
6 травня 2015 р.	Україна	«Стратегія національної безпеки України»

Можна відзначити різницю у назвах документів різних країн. Так, у Канаді і Туреччині — «Політика національної безпеки»; У США, Польщі, Угорщині, Румунії, Болгарії, Литві, Україні, Росії — «Стратегія національної безпеки»; в Італії — «Стратегічна концепція національної оборони»; у Великобританії, Німеччині, Норвегії, Ірландії, Китаї, Японії і низці інших країн подібними документами є так звані «Білі книги». Звісно, що неможливо навести всі нормативно-правові документи, що стосуються економічної безпеки за всіма країнами. Адже, за мету ставився моніторинг історично перших документів зарубіжних країн і детальне вивчення концептуальних документів України, які висвічують погляди керманців на економічну безпеку.

Побудовано стрічку часу «Історія становлення та розвитку безпекознавства» (рис. 1).

*Примітка: 1 – I Світова війна; 2 – II Світова війна; 3 – Міжнародна економічна безпека; 4 – Економічна безпека держави; 5 – Наука про керування безпекою.

Рис. 1. Стрічка часу «Історія становлення та розвитку безпекознавства»

Автор вважає, що ендогенними факторами, які вплинули на трансформацію систем національної безпеки різних країн є: державне регулювання, політична ситуація, стратегія і концепція суспільно-економічного розвитку, науково-технічний розвиток, рівень економічного добробуту, забезпеченість ресурсами тощо. А екзогенними факторами є: міжнародна політична ситуація, міжнародна конкуренція, діяльність міжнародних організацій, міжнародне регулювання безпеки, кон'юнктура на товарних ринках, науково-технічна і виробнича кооперація тощо.

Висновки

На основі історично-порівняльного і проблемно-хронологічного методів дослідження побудовано стрічку часу «Історія становлення та розвитку безпекознавства», яка дозволяє наочно представити фундаментальні події, парадигми та архітектуру економічної безпеки на кожному етапі її історичного розвитку.

Світ не стоїть на місці, змінюються наукові картини світу — від схоластичної до діатропічної; системи світового устрою — від монополярності до глобальної поліполярності; технологічні уклади — від примітивних технологій до нанотехнологій, і разом з цим еволюціонують моделі міжнародної безпеки — від унілатеральної до кооперативної; парадигми національної безпеки — від камералізму до інституціоналізму; з'являються нові вчення про економічну безпеку. Постійна еволюція безпеки та обмеження у її мовній інтерпретації, семантичному виразі та математичній й іншій формалізації стимулюють науковців на подальше виявлення її загальних закономірностей і зв'язків. З накопиченням знань і вивченням родових та історичних властивостей, концептуальних і теоретичних основ безпекознавства є всі шанси його перетворення у майбутньому на науку — безпекологію.

Вперше розроблено хронологічну інкорпорацію основних законодавчих актів у сфері забезпечення економічної безпеки на основі моніторингу міжнародного економічного права, зарубіжних і вітчизняних нормативно-правових актів, що дозволяє прослідити послідовність підписання документів і упорядкувати їх з метою забезпечення досяжності та зручності користування ними на практиці.

Компаративна оцінка ефективності діючих систем забезпечення національної безпеки різних держав свідчить, що США є лідером в історії людства відносно повноти та результативності доктринальних документів, що стосуються економічної безпеки. Найкращим підтвердженням є стійкий розвиток американської економіки та підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг. Наприклад, у 2014 р. США займає третє місце у рейтингу глобальної конкурентоспромож-

ності, а Україна — 76 місце⁷⁸. Хоча за рік позиція України покращилася на 8 позицій, утім слід відзначити, що останні події не було враховано, а саме російсько-український конфлікт і порушення торговельних відносин. Також за підсумками 2015 р. серед 100 найбільших компаній світу за рівнем капіталізації: 53 — американські, 9 — англійські, і 8 — китайські, але, на жаль, жодної української⁷⁹.

Аналіз чинного законодавства України (більше 500 законів) на відповідність завданням, що сформульовані в Концепції національної безпеки держави дозволяє зробити висновок про недостатнє нормативно-правове забезпечення основних її положень, а також про слабку законотворчу роботу Верховної Ради України. Це суперечить світовій практиці, згідно якої саме економічній безпеці надається головна роль, яка у свою чергу, визначає контури основних політичних рішень.

Привнесення зарубіжного досвіду формування інституціонально-правової основи безпекознавства до власної національно-правової сфери буде цінним, тому що збагатить її, і разом з тим, дозволить врахувати позитивні та негативні наслідки, що сприятимуть адаптації міжнародного досвіду до умов України. Але необхідно врахувати важливий нюанс — Україна є наріжним каменем європейської безпеки. Її унікальне географічне розташування зумовлює роль своєрідного посередника, який повинен не лише імпортувати та трансформувати досвід, а й генерувати ефективну законодавчу базу, а головне організувати управління розробкою, реалізацією та контролем виконання практичних заходів. Потрібно спрямовувати зусилля на досягнення стабільності, рівноправного політичного та економічного співробітництва в умовах міжнародної безпеки та довіри.

Отже, систематизація загальноекономічних і загальноцивілізаційних процесів, а також синтез загальнопланетарного і концентрованого знання вселяє надію на те, що людство, нарешті, усвідомить безповоротні наслідки соціально-економічних і екологічних катаклізмів, війн і конфліктів, визнає імператив слідування прогресивним цілям безпеки та об'єднає зусилля в рішенні глобальних проблем сучасності.

Список літератури

1. Агадуллин Н.Ф. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.01 — «Экономическая теория» / Агадуллин Наиль Фанилевич. — Уфа, 2007. — 156 с.
2. Все о США [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://usa-info.com.ua/symbol/declaration.html>.

⁷⁸ World Economic Forum, 2014. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

⁷⁹ FT Global 500 // The Financial Times. June 19, 2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ft.com/cms/s/2/a352a706-16a0-11e5-b07f-00144feabdc0.html#axzz3hyWN1YYo>.

3. *Ганюшкина Е.Б.* Формирование международного экономического порядка // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. — 2012. — № 1. — С. 10—33 [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/o1710.html>.
4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264
5. *Городецкий А.Е., Манаенков А.М.* Оценка состояния экономической безопасности, тенденции и прогноз развития правоохранительных механизмов её обеспечения // Аудит и финансовый анализ. — 2004. — №4 — С. 24—33.
6. Государственная стратегия экономической безопасности Российской Федерации (основные положения) от 29.04.1996 г. № 608 [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://zakonbase.ru/content/part/228372>.
7. *Дахно І.І.* Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн.: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 304 с.
8. Доктрины и концепции национальной безопасности США, Франции и Японии. [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2000/vestniksf117-05/vestniksf117-05030.htm#HL_13.
9. *Исмагилов Р.Ф., Сальников В.П., Степашин С.В.* Экономическая безопасность России: концепция — правовые основы — политика: Монография.; СПб. ун-т МВД России, Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности. — СПб.: Фонд «Университет», 2002.
10. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 15.12.2005 р. № 3200-IV // ВВР України. — 2005. — № 14.
11. Закон РФ «О безопасности» от 5 марта 1992 г. № 2446-I (с изменениями и дополнениями) // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. — 1992. — № 15. — Ст. 769.
12. *Кащенко С.* Всеобщая история государства и права новейшего времени. [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/katshenko/28.php.
13. Класифікатор професій (КП) станом на 01.03.2015 р. // «Бухгалтер 911» [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://buhgalter911.com/Res/Spravochniki/KlassifikProfessiy.aspx>.
14. *Козаченко Г.В.* Економічна безпека як фундаментальна категорія безпекології / Г.В. Козаченко // Безпекознавство: теорія та практика: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. — 2013. — 272 с.
15. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>.
16. Концепція економічної безпеки споживчої кооперації України від 12.11.2008 р. (постанова РАДИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СПІЛКИ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ (VI збори XIX скликання) [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm.
17. Концепция за националната сигурност на Република България [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://bdi.mfa.government.bg/info/module%2004>.

18. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь от 9 ноября 2010 г. № 575. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=14961>.
19. Концепция национальной безопасности Российской Федерации (утв. Указом Президента РФ от 17 декабря 1997 г. № 1300) [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/snconold.htm>.
20. *Ліпкан В.А.* Безпекознавство: навч. посіб. / Володимир Анатолійович Ліпкан. — К.: Європейський університет, 2003. — 208 с.
21. *Маргасова В.Г.* Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2011. — № 1 (9). — С. 53—61.
22. *Паливода В.* Нова Стратегія національної безпеки Республіки Польща [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://portala4.pl.ua/suspilstvo/politics/4283-nova-stratehiia-natsionalnoi-bezpeky-respubliki-polshcha>.
23. *Пастернак-Таранущенко Г.* Історія виникнення та розвитку науки про економічну безпеку держави // Экономическая безопасность [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://econbez.narod.ru/1security/2articles/10.htm>.
24. Проект Закону «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю» від 02.09.2014 р. № 1655-VII [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zn.ua/static/file/20140530/Proekt%20ZU%20SFR.22.05.2014.pdf>.
25. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье. — СПб., 1885. — Т. I. — № 350 [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://www.runivers.ru/bookreader/book9995/#page/263/mode/1up>.
26. Резолюции, принятые по докладам Второго комитета [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/484/00/IMG/NR048400.pdf?OpenElement>.
27. Стратегия за национална сигурност на Република България [Электронный ресурс] — Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/National_security.pdf.
28. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года от 12.05.2009 г. № 537 (ред. от 01.07.2014) [Электронный ресурс] — Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_87685/.
29. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
30. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
31. *Стрельников К.А.* Правовое регулирование обеспечения экономической безопасности в США // Военно-юридический журнал. — 2009. — № 4 [Электронный ресурс] — Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/m2346.html>.
32. США. Экономика. Политика. Идеология: Стратегия национальной безопасности США (перевод документа) // США ЭПИ. — 1994. — № 11, 12; 1995. — № 1, 2.
33. Тексты важнейших основных законов иностранных государств. Ч. I. — М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1905 [Электронный ресурс] — Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Страница:Тексты_важнейших_основных_законов_иностранных_государств._Ч._1.pdf/29.

34. Уголовный кодекс РСФСР 1922 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.gazeta-yurist.ru/new_paper/index.php?option=com_content&view=article&id=836:2012-11-14-07-46-46&catid=99:xxvek.
35. Устав Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/charter/>.
36. Фокин Н. И. Экономика: В начале было Слово [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dictionary-economics.ru/word/Безопасность>.
37. Фоменко А. Монголо-татарское иго или Великий Тати Арий порядок? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://informer.name/index.php/system/101-istoriya/nasledie/57-mongolo-tatarskoe-igo-ili-velikij-tati-arij-poryadok?showall=1&limitstart=>.
38. Четвертаков Р. В. Развитие представлений о безопасности России (IX-XVII в.в). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_1/Save.htm.
39. 10 лет устойчивого развития «made in Germany». Национальная стратегия устойчивого развития [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/Nachhaltigkeit-wiederhergestellt/2012-06-01-kurzpapier-n-russisch.pdf?__blob=publicationFile.
40. Charter of Economic Rights and Duties of States («Хартія економічних прав та обов'язків держав») [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un-documents.net/a29r3281.htm>.
41. Declaration on the Establishment of a New International Economic Order («Декларація про новий міжнародний економічний порядок») [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un-documents.net/s6r3201.htm>.
42. Economic Security of Japan. Tokyo, MITI, 1982.
43. Final Act and Report of Proceedings of the United Nations Conference on trade and development («Заключний акт Женевської конференції «Принципи, що визначають міжнародні торгові відносини і торгову політику, сприяючі розвитку») [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://unctad.org/en/Docs/econf46d141vol1_en.pdf.
44. Final Act of Conference on security and co-operation in Europe («Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі») [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.osce.org/mc/39501?download=true>.
45. FT Global 500 // The Financial Times. June 19, 2015 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ft.com/cms/s/2/a352a706-16a0-11e5-b07f-00144feabdc0.html#axzz3hyWN1YYo>.
46. Jiang Yong. Economic Security: Redressing Imbalance. [Text]. // China Security. – 2008. – Vol. 3. – No 2. – P. 66-85.
47. Kupiecki Robert. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/KUPIECKI_33-2015.pdf.
48. Lima Declaration and Plan of Action on industrial development and co-operation («Лімська декларація про промисловий розвиток і співробітництво») [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.gwb.com.au/gwb/news/lima/un.html>.
49. Lima, Laura. Worlding Brazil: Intellectuals, Identity and Security. – NY., 2015. – P.179.

50. *MacFarlane, Neil; Yuen FoongKhong* (2006). Neil MacFarlane; Yuen FoongKhong. eds. *Human security and the UN: a critical history*. United Nations intellectual history project (illustrated ed.). Indiana University Press. ISBN 9780253218391. Retrieved 23 September 2010. – 368 p.

51. *Marcin Mryz*. Podstawowe problemy obronności Polski - dokument rządowy z 28 zerwca 1994 – w świetle polskiej doktryny obronnej. Informacja. Nr 246 Wrzesień 1994, s.1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_94/i-246.pdf.

52. National Security Strategy. Fabrary 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.

53. *Nye J.S.* Collective Economic Security. International Affairs (Royal Institute of International Affairs. – 1944–2009). – Vol. 50. – No. 4 (Oct., 1974). – Pp. 584-598.

54. Official website of the Department of Homeland Security. First National Strategy for Homeland Security [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dhs.gov/publication/first-national-strategy-homeland-security>.

55. *Post R.* National Security and the amended Freedom of Information Act // Yale law Journal. Vol. 85. January. 1985.

56. Programme of Action on the Establishment of a New International Economic Order («Програма дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/s6r3202.htm>.

57. Progressive development of the principles and norms of international law relating to the new international economic order («Об'єднання і прогресивний розвиток принципів і норм міжнародного права, які стосуються правових аспектів нового міжнародного економічного порядку») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/a41r73.htm>.

58. The Economic Security Act of 1996 (Закон «Про економічну безпеку 1996 р.») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1557>.

59. The Economic Security and Recovery Act of 2001 (Закон «Про економічну безпеку та відтворення 2001 р.») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-bill/1791?q=%7B%5Esearch%3A%5B%5EThe+economic+security+and+recovery+Act+of+2001%5D%7D>.

60. The National Archives Catalog. «National Security Act of 1947» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://research.archives.gov/id/299856>.

61. The Treaty on European Union («Договір про Європейський Союз») [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf.

62. Ђstavnn zbkon ř. 110/1998 Sb. ze dne 22. Dubna 1998 o bezpeřnosti řeskř republiky. Vřstnnk Ministerstva obrany, řřstka 15. Praha: Ministerstvo obrany řeskř republiky, 2002. – s. 263-264.

63. World Economic Forum, 2014. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016.